

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/279180592>

Rekonstruktionen av det frivilliga: de nya civilsamhällesmedborgarna

Chapter · January 2015

CITATIONS

3

READS

297

2 authors:

Filip Wijkström

Stockholm School of Economics

84 PUBLICATIONS 999 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Tommy Lundström

Stockholm University

56 PUBLICATIONS 1,129 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Transforming Urban Civil Society [View project](#)

Management & Leadership in Civil Society [View project](#)

Rekonstruktionen av det frivilliga: de nya civilsamhällesmedborgarna

Filip Wijkström och Tommy Lundström

Inledning¹⁵

I början av 1990-talet, för nu drygt 20 år sedan, publicerades en statlig offentlig utredning med titeln *Frivilligt socialt arbete: Kartläggning och kunskapsöversikt* (SOU 1993:82). Utredningen kom ut som en del av den dåvarande *Socialtjänstkommitténs* arbete och vi väljer av flera skäl att ta avstamp för vårt kapitel i denna SOU vars förord inleds med följande formulering:

Länge talade vi tyst om de frivilliga organisationernas hjälpinsatser. Velfärden skulle skötas av stat, landsting och kommuner. Nu är läget ett annat. I debatten om den svenska velfärden märks ett ökat intresse för frivilligt socialt arbete. Det frivilliga arbetet ses av många som ett viktigt komplement till samhällets insatser.

Flera av de medverkande forskarna i utredningen var verksamma vid

¹⁵ Tack till Torbjörn Einarsson, Marta Reuter och Johan von Essen för värdefulla kommentarer på tidigare versioner av detta kapitel.

Sköndalsinstitutet¹⁶ där arbetet med rapporten samordnades av dåvarande doktoranden Lars Svedberg. Året efter det att utredningen hade publicerats disputerade Svedberg och det är inte för mycket sagt att såväl Svedbergs fortsatta akademiska karriär som Sköndalsinstitutets utveckling till en av de ledande miljöerna för den frambrytande forskningen om det frivilliga arbetet i Sverige kom att präglas av de frågor som behandlas i utredningen.

Man kan säga att denna statliga utredning utgjorde ett första viktigt steg i en (åter)upptäckt av de frivilliga insatserna i det svenska samhället, och då inte enbart inom det sociala arbetet. Det var en upptäckt i den meningen att de medverkande forskarna på basis av ny data om befolkningens engagemang kunde konstatera att de frivilliga insatserna var långt ifrån obetydliga, detta trots välfärdsstatens starka expansion inom det sociala området under efterkrigstiden och trots att många ideella organisationer under perioden på många håll tryckts tillbaka, särskilt på fält som vård, skola och omsorg.

En återupptäckt var det på så sätt att man, bland annat med hjälp av idéhistoriska analyser, kunde peka på de frivilliga insatsernas historiska rottrådar. Forskarna sökte i utredningen också skapa reda i begreppsapparaten genom att diskutera och definiera begrepp som frivilligsektor, tredje sektor, folkrörelse, filantropi och frivilliga insatser – bland annat i ett historiskt perspektiv. Ett viktigt empiriskt bidrag var en befolkningsstudie om de frivilliga insatserna; en studie som har kommit att följas upp av flera liknande studier under åren (se t ex Jeppsson Grassman och Svedberg 2007; Jeppsson Grassman och Svedberg 1999; Olsson et al 2005; Svedberg et al 2010).

Svedberg med kollegor kunde på detta sätt tidigt säga något viktigt om det frivilliga eller ideella engagemanget och dess utveckling i Sverige. Lars Svedberg och hans kollegor bidrog också med att placera studier av det frivilliga arbetet på forskningskartan, i ett första steg i en nordisk kontext men så småningom också i ett större internationellt sammanhang. Svedberg (1993a:120-121) avslutar ett av de kapitel som han bidrar med i utredningen med följande skrivning:

16 Sköndalsinstitutet kom sedermera att uppgå i Ersta Sköndal högskola AB, som bildas 1 januari 1998.

I kapitlet har klargjorts att det inom frivilligorganisationernas ramar utförs omfattande sociala insatser av en mängd olika slag. Här finns ett grundläggande behov av forskning för att försöka fånga in frivilliginsatsernas betydelse i sig och i relation till andra insatser. Det behövs också ett teoretiskt baserat forskningsarbete för att bättre kategorisera och karaktärisera socialt inriktade frivilligorganisationer.

Så här i efterhand är det inte svårt att se denna formulering som något av en programförklaring i miniatyr, såväl för Svedbergs egen gärning under de kommande dryga två decennierna som för den verksamhet som under hans ledning påbörjas vid Sköndalsinstitutet.¹⁷ I en senare statlig utredning och som en del av det så kallade *Välfärdsbokslutet*, inleder Svedberg (2001:141) sitt bidrag på följande sätt:

Ideella och informella insatser har ofta bara en fotnotsposition vid granskningar och beskrivningar av svensk välfärd. Tidigare fanns knappast någon systematiskt kunskap om området, men möjligheterna att diskutera sådana insatser och deras betydelse är nu betydligt större än för bara ett årtionde sedan.

Den tid då *Frivilligt socialt arbete* skrevs kan ses som en formativ period och sägas inrymma ett slags rekonstruktion av det frivilliga arbetets roll och plats i samhället, men också för det civila samhällets organisationer och deras syn på sig själva. På ett motsvarande sätt kom denna period också att vara formativ för en stegvis omvärdering av den offentliga sektorns syn på och förhållande till det frivilliga engagemanget. Detta gällde såväl statliga myndigheter och policyfält, som kommunala verksamheter och ansvarsområden. Oavsett om det handlade om perioder med socialdemokratiskt eller borgerligt maktinnehav så märktes en stegvis positionsförändring när det handlade om såväl de frivilliga insatserna som om organisationernas roll och betydelse på alla samhällsnivåer och inom snart sagt alla områden. Utan att här gå in på några detaljer så ackompanjerades detta växande och delvis förändrade intresse för det frivilliga arbetet på många håll av

17 Så småningom även på Ersta Sköndal högskola AB.

en motsvarande utveckling bland civilsamhällets organisationer som så att säga mötte, eller i vissa fall drev på den offentliga sektorns nyväckta intresse. Det skedde inledningsvis inte i någon mer koordinerad form och styrkan i engagemanget och intresset varierade från område till område, från organisation till organisation. Efterhand kom dock allt fler av civilsamhällets delsektorer att omfattas och allt fler organisationer vaknade till.

Ett viktigt resultat av det växande intresset och de många initiativen är framväxten av ett nytt frivilliglandskap, för vilket vi tecknar konturerna senare i kapitlet. Detta institutionaliseras och bemannas av nya organisationer allteftersom behoven ökar för att definiera, hantera, strukturera och kanalisera de olika nya initiativen.

En viktig del av utvecklingen var behovet hos såväl det offentliga som inom det civila samhället att knyta an till ny forskning. Det var ett sätt att söka ny och annorlunda kunskap, men detta blev viktigt också i en strävan efter att se över och förhandla om rollen och positionen för såväl det frivilliga arbetet som för civilsamhället i det svenska samhället. Det var också en tid då representanter för både nya och gamla organisationer – Basta Arbetskooperativ och stiftelsen Fryshuset respektive Röda korset och stadsmissionerna som några exempel – kom att utmana den etablerade synen på och rollen för denna typ av organisationer. Också inom flera av de mer etablerade folkrörelserna började man under denna period se över såväl den egna organiseringen och verksamheten, som det sätt som man tidigare hade tagit eller givits plats i det svenska samhällskontraktet.

Det var i detta dynamiska klimat som Lars Svedberg inte bara kom att påbörja sin forskning utan med sin gärning efterhand även aktivt bidra till att utmana delar av det etablerade och därigenom även till utformningen av det nya.

Det nya civilsamhället: både motor och arena

Vårt eget bidrag vid denna tidpunkt i den framväxande forskningen om det civila samhället koncentrerades under 1990-talet till organisationslivet och dess roll och betydelse. Fokus låg på den samlade ideella sektorn och dess omfattning och konturer, dess historiska utveckling och inbäddningen i det politiska. År 1995 publicerade vi, som ett första resultat av vårt sam-

arbete, skriften *Från röst till "service?"*. Med nyckelformuleringen 'från röst till service' beskrev vi några av konsekvenserna av de förändringar vi såg framför oss. Vi pekade på att dessa skulle kunna leda till att det civila samhällets tyngd inom för den svenska sektorn klassiska och omhuldade områden som intresseorganisering och påverkansarbete (*röst*) – i relativa termer – kunde komma att minska. Detta medan olika former av tjänsteproduktion (*service*) var områden där sektorn skulle kunna komma att expandera (Lundström och Wijkström 1995).

Vi påvisade helt enkelt att balansen och sammansättningen av det svenska civilsamhällets organisationsliv var på väg att förändras i en mer kontinentaleuropeisk eller anglosaxisk riktning (se även Wijkström och Einarsson 2006). Liknande förändringar identifierades vid samma tid av till exempel Bergmark (1994) som beskrev utvecklingen som en långsam rörelse 'från bidrag till ersättningar' (se även Johansson 2005). Det handlade i detta fall främst om formen för de ekonomiska transfereringarna från stat och kommun till organisationslivet som helhet, som på ett liknande sätt var på väg att balanseras om från bidrag för intresseverksamhet till ersättning för produktion av tjänster (se även Wijkström, Einarsson och Larsson 2004).

Sammantaget förutspådde dessa och ett antal andra texter ett par relativt grundläggande förändringar för det civila samhället och dess organisationsliv. Förändringen kom även att gestalta sig i form av en *omvänd samtalsordning* (Wijkström 2012b) där en pågående ombalansering av relationerna mellan staten och organisationerna spåras i såväl den framväxande retoriken som den organisatoriska praktiken (se även Öberg och Svensson 2012). Möjligen borde vi redan vid denna tidpunkt också ha kunnat förutse och försökt beskriva den rörelse i det svenska samhället – '*från folkrörelsemedlemmar till frivilliga och filantroper*' – som tecknas i detta kapitel (se även Wijkström 2015).

Utvecklingen 'från röst till service' handlade inte i första hand om att identifiera en rörelse inom enskilda organisationer där balansen förskjuts från opinions- eller intressearbete till produktion av service, även om detta förstås också kan förekomma (se även Lundström och Wijkström 2012). Vi beskrev istället två huvudriktningar för en växande tjänsteproduktion

längs vilka vi tänkte oss att organisationslivet skulle kunna expandera mot bakgrund av de förändringar vi såg:

Services should here be regarded as two phenomena, which might both grow in importance, one being activities mainly geared towards members, for example, those that are offered by sports organizations or recreation clubs, and the other being services to groups found outside the organizations. The latter can take the form of "classical charity" to individuals, financed by the organizations themselves through donations etc, but also as services contracted out by municipalities to sports clubs as well as social service organizations. (Lundström och Wijkström 1997:233-234)

Vi återknyter här till kapitlets inledning, Svedbergs forskargärning samt det växande intresset för frivilligarbetets omfattning, utveckling och rekonstruktion. Vi menar att båda de tendenser till ökad service som vi identifierade växelvis också bereder marken för och blir resultatet av ett växande engagemang och intresse för fenomen som frivillighet och filantropi. Såväl organisationer sprungna ur 1800-talets samhällskontrakt (till exempel stadsmissioner och diakonisällskap) som de klassiska folkrörelser som stod modell i 1900-talets kontrakt, är viktiga i den pågående utvecklingen. Dessa organisationer kommer, utifrån ett förändringsperspektiv och givet den transformation av organisationslivet som pågår, att kunna bli hemmahamn och motor för nya generationer av frivilliga och filantroper.

På samma sätt erbjuder de nya rörelsernas nätverk, tankesmedjor och sociala företag arenor där dessa nya medborgare kan bidra med sitt engagemang och fostra sina dygder – alla mer eller mindre medlemslösa organisationer, för att tala med Papakostas (2012). Organisationerna kan också komma att bli relevanta sammanhang för de olika nya kategorier av kunskapsarbetare – professionella lobbyister (*voice*), sociala entreprenörer (*service*), idéburna chefer (*management*) – som nu söker sin anställning eller i alla fall del av sin försörjning i det nya civilsamhället, där de ska organisera, driva och leda olika former av verksamhet.

Folkrörelsekontraktet omförhandlas och en central del av denna process handlar om att förnya, utveckla och omformulera organisationernas relation till individerna; medlemskapet får konkurrens som sätt att

organisera relationen till individen (Einarsson och Hvenmark 2012). Inom i stort sett alla områden av det civila samhället ser man över etablerade folkrörelseorganisationer och deras bemanning. Vi återvänder till denna fråga i slutet av kapitlet där vi noterar att förändringarna kan innebära en mer grundläggande ombemanning av det civila samhället, där medlemmen som den allround-resurs han eller hon var i den ursprungliga modellen nu kompletteras eller ersätts i en mängd funktioner och roller.

De nya medborgarna: "frivilliga" och filantroper

Vi fokuserar i detta kapitel på de frivilliga och filantroperna. Idag är inslag av frivillighet och filantropi inte längre bara exotiska kryddor i den tidigare 'folkrörelsemarinaden' (Hvenmark och Wijkström 2004) eller några få sandkorn som skaver i de organisatoriska sängkläder i vilket det svenska samhället har legat 'inbäddat' (Amnå 2008). Allt fler frivilliga och volontärer finner vägen in i såväl det vardagliga samtalet som i den forskning och politik som pågår omkring organisationerna och deras verksamheter. Tillsammans med systerkoncepten givare och filantroper tycks dessa typer vara något annorlunda beskaffade än de folkrörelsemedlemmar som – analytiskt såväl som praktiskt – befolkade 1900-talets rika föreningsliv. De förväntas fylla delvis andra funktioner och de verkar i organisationer som tycks fungera åtminstone på ett delvis annat sätt.

Det är inte så att fenomen som frivilliga, filantropi, insamlingar, volontärer, välgörenhet, stiftelser eller frivilligarbete är någonting främmande i det svenska civilsamhället i ett lite längre historiskt perspektiv. Under 1900-talet kom dock såväl de praktiker som de organisationer med tydliga inslag av frivillighet eller filantropi undan för undan att marginaliseras i skuggan av den inflytelserika folkrörelseretorik och den starka föreningspraktik som dominerade det svenska organisationslivet under förra århundradet.

Vi rör oss idag ifrån en situation där det svenska civilsamhället under 1900-talet i huvudsak kom att organiseras i form av en särskild typ av strukturer som bars upp av *folkrörelserna*. Detta sätt att organisera verksamheten hämtade för det första inspiration från de sociala rörelser som låg till grund för organisationerna. För det andra kom den nya formen att påverkas av den framväxande välfärdsstaten och dess offentliga sektor. Folkrörelserna

var resultatet av ett system präglat av en långtgående korporatism och en nära och i huvudsak förtroendefull samverkan mellan civilsamhälle och statsapparat. Denna speciella modell för idéburen organisering har tidigare beskrivits med hjälp av hybridmetaforen 'hälften rörelse, hälften stat'. Idén om en pågående förändring av denna hybridkaraktär står central också i denna text (Wijkström 2011; 2012c).

Som kontrast tycks många av de initiativ och idéer som sedan ett par decennier ligger till grund för utveckling och förnyelse i det svenska civilsamhället andas en annan form av hybriditet. Denna hybriditet är av naturliga skäl svårare att fånga i och med att den – om vi har rätt – är under framväxt. Det nya organisationslivet är i många fall ännu otydligt såväl i sina konturer som i sin kärna. Även om den klassiska folkrörelsen har mist något av sin tidigare närmast hegemoniska ställning i det svenska civilsamhället så kommer dessa organisationer förstås inte att förändras eller försvinna över en natt. Samtidigt som de utmanas i sin tidigare dominans i fältet, såväl av nya idéburna aktörer som av organisationer av betydligt äldre snitt, transformeras dock många av dessa folkrörelseorganisationer också inifrån.

Ett viktigt inslag i denna utmaning är det nya språk som både bär och bereder väg för en annan form av organisationspraktik än den som dominerade 1900-talet. Detta nya organisationsspråk och sättet som det tas emot i organisationslivet skapar också utrymme för andra sätt att engagera sig än genom folkrörelsemedlemskapet. Två av de mest intressanta nya riktningsgivarna kan förenklat sammanfattas med de nygamla kodorden *filantropi och frivillighet* respektive koncepten *företagande och marknad*. När vi i detta kapitel tecknar konturerna av ett framväxande *frivilliglandskap* är det framförallt det första av dessa utvecklingsspår som står i förgrunden.

I nästa avsnitt tecknas huvuddragen i den pågående omvandlingen av det civila samhället.

Ett samhällskontrakt under omförhandling¹⁸

Transformationen av civilsamhället kan förstås som en kärna i en pågående omförhandling av samhällskontraktet. Denna omförhandling har inte bara potential att förändra hur vi framöver organiserar och bedriver idéburen verksamhet; den bär in i alla delar av det svenska samhället och kan också komma att förändra vägen till medborgarskapet. Samhällsfördraget kan beskrivas som en tänkt eller tyst överenskommelse som ger förutsättningarna för att tillsammans vara och göra samhälle. Idén om en omförhandling av samhällskontraktet är ett verktyg för att analysera hur grundläggande institutioner i samhället transformeras (se även Olsson 2013). Tankefiguren används här som vårt analysraster där vi betraktar samhällskontraktet som ett komplext system av mindre avtal och överenskommelser. Avtalen finns överallt och det moderna samhällsfördraget betraktas som ett komplext system av många mindre avtal och överenskommelser som löper tvärs igenom samhället, vart och ett på sitt område. De är framförhandlade och slutna av en stor mängd olika aktörer.

Viktiga delar har över tid fästs på pränt i lagstiftningen medan andra delar – genom olika typer av överenskommelser och avtal – ger några av de grundläggande ramarna inom vilka livet levs och samhället utvecklas. Två tydliga sådana exempel är Saltsjöbadsavtalet och Allemansrätten. Även om detta i stora stycken implicita och tagetförlämnade kontrakt handlar om att skapa stabilitet och förutsägbarhet, så bestäms och utvecklas det i dynamiska processer där organisationer ur det civila samhället är helt centrala.

Samhällets organisering och organisatoriska hybrider

... it would appear that the traditionally valid distinction between profit-based companies and nonprofit organizations can no longer do full justice to reality or offer practical direction for the future. In recent decades a broad

18 Avsnittet utgår ifrån texter av Filip Wijkström i antologin *Civilsamhället i samhällskontraktet*: ”Mellan omvandling och omförhandling” (Wijkström 2012b) samt ”Hybrider i civilsamhället” (Wijkström 2012c).

intermediate area has emerged between the two types of enterprise.

(Påve Benedict XVI 2009:27–28)

I samhällsvetenskaperna märker vi i dag ett växande intresse för hybrider, inte minst gäller det organisationer som har ett ursprung i det civila samhället (t ex Brandsen 2009; Thomasson 2009; Billis 2010; Ciesielska 2010; Karré 2011). Som ett resultat av den pågående omförhandlingen av samhällskontraktet förändras också det civila samhällets karaktär. I det här kapitlet tar vi avstamp i idén att många organisationer i det civila samhället i dag genomgår transformationer som ökar eller förändrar deras hybridkaraktär.

Precis som antyds i citatet ovan har en förr relativt tydlig gräns mellan ideell och kommersiell verksamhet blivit mer otydlig eller i alla fall annorlunda. Det gäller förstås inte bara denna gräns utan även andra institutionella gränser i samhället, mellan statlig eller kommunal verksamhet och civilsamhälle eller mellan näringsliv och offentlig sektor.

Hybridmetaforen kan inom samhällsvetenskaperna användas för att analysera karaktären på ett fält i samhället där aktörer eller processer med olika ursprung är verksamma, eller för att analysera vad som händer i organisationer där institutionella logiker från olika sfärer eller sektorer möts (Friedland och Alford 1991; Thornton och Ocasio 2008; Thornton, Ocasio och Lounsbury 2012). När det gäller organisationer sker förändringarna genom att attribut över tid fogas till, eller försvinner, ur den organisatoriska repertoaren. Attribut måste kunna färdas eller föras över mellan miljöer, ofta sker detta genom förändringar i det språk som används i organisationen eller dess närhet.

För denna typ av observationer och efterföljande analys behövs en modell för samhällets organisering där olika kategorier av organisationer kan särskiljas. Utan någon form av analytiskt renodlad uppsättning av kategorier är det inte relevant, eller ens möjligt att tala om hybriditet i denna mening. Hur förklaras annars vad det är som blandas? Idéerna om en offentlig sektor, ett näringsliv respektive en hushållssektor, är mycket starka i vårt medvetande och bygger på att dessa – i ett växelspel med andra sektorer – omväxlande *avgränsar* och *samlar ihop* kategorier av organisationer.

Till dessa tre sektorer fogar vi för denna analys en fjärde sektor eller sfär: det civila samhället och dess ideella sektor (Wijkström och Lundström 2002; Wijkström 2012c).

Modellen bygger på en idé om logiker som ligger till grund för organisationerna i sfärerna och avgränsar dem gentemot varandra. Dessa logiker bärs av och gestaltas i en uppsättning attribut – till exempel ”offentlighetsprincipen”, ”vinsten”, ”barn och föräldrar” eller ”ideellt arbete” – som normalt hjälper oss att avgöra vilken typ av organisation vi har att göra med. När man inom en offentlig myndighet som polisen, enrollerar ”volontärer” eller när man på en insamlingsorganisation börjar tala om ”marknadsandelar på insamlingsmarknaden”, så kan båda dessa fenomen förstås som tecken på organisatorisk hybridisering.

Den svenska folkrörelsen

... en i Sverige sedan sekelskiftet 1900 vanlig benämning på massorganisationer i vilka från början det oppositionella draget i förhållande till stats- och samhällsinstitutioner var helt centralt.

Folkrörelsemodellen kom att dominera civilsamhället under förra århundradet och det finns mycket skrivet om de svenska folkrörelserna. Här är inte platsen att redovisa tidigare forskning, men redan i Nationalencyklopedins definition ovan fångas några viktiga karaktärsdrag för organisationerna. Alla bär de också på gemensamma nyckelattribut som medlemskap, öppna föreningar, interndemokrati och en med tiden nära och förtroendefull relation till statsmakt och offentlig sektor. I många fall har de också kommit att få betydande inslag av kollektiv identitet för sina anhängare och medlemmar.

Folkrörelsen befolkas – och definieras och organiseras – vidare av sina medlemmar. I sin roll som lekmän bidrar medlemmarna med såväl det ideella oavlönade arbete som de ekonomiska resurser som behövs. Som huvudmän var medlemmarna historiskt den primära kraft i föreningarna som, genom styrelsearbete och andra förtroendeuppdrag, ledde arbetet. Genom att de många små föreningarna sammanslöt i större strukturer kom även förbundet att bli en central del av folkrörelsen. Även om det

förstås finns många fina nyanser och en komplex praktik så summerar vi här grovt schematiskt och i fyra punkter folkrörelsernas betydelse i förra versionen av samhällskontraktet. Detta är ett sätt att beskriva huvuddragen i det folkrörelsekontrakt som också kom att bli ett viktigt delkontrakt i det större samhällskontrakt som sluts under 1900-talet:

(i) För det första var det genom folkrörelserna och deras folkbildning och folkhögskolor som medborgarnas skulle få sin (folk)bildning och demokratiska skolning. (ii) För det andra vaskades de nya krafter som skulle styra landet fram med hjälp av folkrörelserna – genom de politiska partierna, fackförbunden, handikapporganisationerna, nykterhetsrörelsen med flera. (iii) Genom folkrörelserna kunde enskilda individer, för det tredje, göra sin klassresa, och därigenom också vandra uppåt i makten såväl inom de egna organisationerna som i det omgivande samhället. (iv) Slutligen, och för det fjärde, var det genom människors många och långa medlemskap i det brokiga folkrörelselivet som medborgarskapet formades och fick innehåll.

Folkrörelsen – en del av det förra samhällskontraktet

Den svenska folkrörelsen kan analytiskt förstås som en organisatorisk hybrid, förenklat beskriven som ”hälften rörelse, hälften stat”. Om medlemskapet är ett av nyckelattributen för folkrörelsen (Hvenmark 2008; Einarsson 2012) så kom även närheten till den framväxande välfärdsstaten och dess institutioner att bli viktig för att definiera folkrörelsen. Folkrörelsernas agendor och dess medlemmar kom successivt, via olika former av korporativa arrangemang, att bli del av den offentliga sektorns praktik och styrning. Dessa organisationer blev en av de mekanismer som låg till grund för den svenska modellen.

Folkrörelseorganisationerna formaliseras under 1900-talet för att kunna ta plats i etablissemangen. De ursprungliga sociala rörelserna med sina värderingar och människor, institutionaliseras in i folkrörelsens form. De vävs i processen undan för undan samman med statsapparatusens administration och resurser. Tidigare oppositionella drag suddas successivt ut i takt med att de egna frågorna och företrädare får plats i det framväxande etablissemangen. Amnå (2008:133ff) beskriver detta som en viktig del av folkrörelsernas institutionella ’inbäddning’ i det svenska samhället.

De nya aktörerna erövrar steg för steg ett växande politiskt inflytande och får successivt också tillgång till betydande ekonomiska resurser via de offentliga bidragssystemen eller olika former av skattelättnader. Organisationerna får dessutom högre legitimitet i och med den med välfärdsstaten delvis gemensamma kampen mot de sedan tidigare etablerade maktstrukturerna.

Det har varit vanligt att analysera effekterna på staten och olika politikområden som följer av det nära samspelet (t ex Elvander 1966; Rothstein 1992; Öberg 1994; Micheletti 1994) men de täta relationerna med statsmakten får dock konsekvenser även för folkrörelserna. Statsvetaren Gunnar Heckscher pekar på just detta i sin analys av folkrörelsesverige från mitten av 1900-talet:

Det fria organisationsväsendet kan samarbeta med staten och statsmakterna utan att detta i och för sig behöver innebära några mera allvarliga olägenheter för någon av parterna. Men det måste gå in i samarbetet såsom en självständig maktfaktor, buret av egna ideal och medlemmarnas egna strävanden.

(Heckscher 1951/2010:265)

Det faktum att den moderna välfärdsstaten och folkrörelserna utvecklades parallellt under samma tidsperiod påverkar inte bara relationerna mellan de två sfärerna utan även utformningen av det civila civilsamhället överlag. Folkrörelserna blev en integrerad del av samhällskontraktet under 1900-talet; en del av den svenska modellen (se även Trägårdh 2007).

Nationalstaterna har i långa stycken strukturerat, utformat och riktat de politiska möjligheter som stått de äldre rörelserna till buds. De politiska partierna och folkrörelserna var de huvudsakliga kanalerna mellan medborgarnas kollektiva identiteter och de representativa institutionerna i nationalstaterna.

(Amnå 2008:132)

Folkrörelserna och välfärdsstatens institutioner växte fram och upp sida vid sida i en form av symbios och ömsesidigt beroende, där de inspirerade men även kom att definiera varandra. Det förtjänar dock att upprepas att detta inte bör förstås som en enkelriktad process där välfärdsstatens modeller ensidigt koloniserar det civila samhället. På samma gång förs många av de frågor som drivs av folkrörelserna in i statlig och kommunal förvaltning och

de kommer över tid att integreras som viktiga element i den framväxande välfärdsstatens institutioner och på arbetsmarknadens område.

Folkrörelsekontraktet omförhandlas

I förra 'förhandlingsomgången' av det svenska samhällskontraktet kom folkrörelserna – såväl när det gällde de frågor de drev som genom den speciella organisationsform som utvecklades – att bli viktiga aktörer på många områden. Det svenska civilsamhälleskontraktet kom under första halvan av 1900-talet att i stora stycken bli liktydigt med ett folkrörelsekontrakt där folkrörelsen som norm för att organisera och driva idéburen verksamhet i det civila samhället kom att ersätta det slutna sällskapet som dominerade 1800-talets associationsväsende (för analyser se Jansson 1985; Wisselgren 2000).

Dessa nya organisationer och den dominerande position som de under lång tid hade kan förstås som ett resultat av de många olika avtal och överenskommelser som slöts i det korporativa systemet. Det handlade konkret om att bestämma vem som var en legitim aktör i 1900-talets kontrakt och vilka organisationer som skulle få plats i förhandlingarna. Kanske bör till och med förstå själva folkrörelsebegreppet och dess centrala position i kontraktet förstås som ett av *de allra viktigaste resultaten* av den förra stora omförhandlingen (Wijkström 2012b).

Många folkrörelser fortsatte att växa i både storlek och inflytande men medlemmarnas roll i organisationerna kom dock att förändras över tid (Einarsson och Hvenmark 2012). Expansionen leddes nu allt oftare av anställd och avlönad – professionell – personal, som ersatte eller kompletterade medlemmarnas oavlönade arbete. Folkrörelsernas resursbaser säkrades vidare, förutom via medlemsavgifterna, på olika sätt genom medel från den offentliga sektorn. Dessa arrangemang var ofta relaterade till antalet medlemskap. De offentliga bidragen beräknades och betalades helt enkelt ut i proportion till det antal medlemmar som organisationerna redovisade. Kadern av medlemmar blev därmed viktig också för att bestämma storleken på bidrag och stöd från stat, kommun och landsting (Hvenmark 2008).

Som Erik Lundberg (2014) har visat så får traditionella folkrörelser i slutet av 1900-talet konkurrens av andra aktörer i det civila samhället när

det gället accessen till den nationella statsapparaten. Marta Reuter (2012) pekar också i sin analys av den nya 'Överenskommelsen' mellan organisationerna och det offentliga på att samtalet mellan dessa parter nu pågår under delvis under andra former och på nya arenor, möjligen mindre korporativa, än vad som var fallet i det förra samhällskontraktet (se även Johansson och Johansson 2012). Utvecklingen kan förstås som en del i en sedan länge pågående avkorporativisering i Sverige, även om detta inte innebär att det civila samhällets inflytande och medverkan i de politiska processerna avtar (Naurin 2001; Öberg and Svensson 2012).

Med det ovanstående vill vi peka på att folkrörelseformen har bestämts, definierats och förändrats i ett växelspel mellan mer interna processer och förändringar inom organisationerna och det omgivande samhällets processer. Även om det svenska folkrörelsekontraktet under större delen av 1900-talet var dominerande för att definiera utrymmet och rollen för det civila samhället i Sverige så har detta kontrakt under gång också kommit att få ett delvis förändrat innehåll. I samband med den pågående omförhandlingen av samhällskontraktet sker dock en mer fundamental förändring där själva folkrörelsetraditionen utmanas.

Från 'röst-folkrörelser' till 'service-civilsamhälle'

Folkrörelsen har inte längre den hegemoniska position som den har haft när det gäller hur idéburen verksamhet konstrueras och bedrivs. Förändringen handlar både om organisationernas position och om deras roll i samhällskontraktet. Det är en förändring som försiggår såväl på ett diskursivt som på ett mer reellt plan, och även om inslag av stabilitet och kontinuitet också återfinns i det nya så menar vi ändå att det är en ny ram och ett delvis nytt innehåll som tar form.

Ett sätt att fånga konsekvenserna av omförhandlingen av samhällskontraktet med avseende på organisationernas roll är att analysera det förändrade språkbruket inom politiken. Låt oss illustrera vad vi menar med hjälp av tre nedslag som antyder den pågående utvecklingen.

(1) I den regeringsförklaring som statsminister Fredrik Reinfeldt avgav till riksdagen efter de borgerliga allianspartiernas valseger hösten 2006 står att läsa när det gäller just civilsamhället (Regeringen 2006:13):

Grunden för trygghet och gemenskap ligger i ett starkt civilt samhälle såsom föreningsliv, idrottsrörelser, kyrkor, samfund och ideella organisationer. Solidariteten i de offentliga välfärdssystemen är ett komplement till ett samhälle som i högre grad präglas av medmänsklighet, ansvarstagande och idealitet.

De borgerliga partierna följer därmed upp en inriktning som påbörjades med det borgerliga regeringsinnehavet i början av 1990-talet. Då tillsattes bland annat en beredning för att främja den ideella sektorn där organisationernas möjligheter att komplettera den offentligt bedrivna välfärden tydligt stod i fokus (Amnå 2005).

(2) Några år senare, våren 2010, följer även riksdagen efter då man beslutar att ersätta den tidigare folkrörelsepolitiken med en politik för det civila samhället utifrån en proposition från regeringen (Regeringen 2009). I en sammanfattning skriver man (Riksdagen 2010):

Riksdagen beslutade om mål och inriktning för politiken för det civila samhället, som därmed ersätter den nuvarande folkrörelsepolitiken och dess mål. Det civila samhället används i betydelsen arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen. Målet för politiken ska vara att förbättra villkoren för det civila samhället som en central del av demokratin. Vidare ska förutsättningarna stärkas för det civila samhället att bidra till samhällsutveckling och välfärd.

(3) När denna nya politik är antagen är det så till slut dags även för Socialdemokraterna. För första gången någonsin – och drygt 20 år efter det att begreppet för första gången dök upp i Moderaternas partiprogram (se även Trägårdh 2011) – fogar man nu in begreppet ”civilsamhälle” i det socialdemokratiska partiprogrammet. När det gäller de delar i programmet som rör civilsamhället i Sverige skriver Socialdemokraterna (2013:38-39):

Ett starkt och levande civilsamhälle är demokratins underbyggnad. Det består av ideella föreningar och stiftelser, folkrörelser och samfund, kooperativ, aktionsgrupper och nätverk, som har byggts av människor som i fri

samverkan vill förverkliga sina idéer, utveckla gemenskapen och tillvarata sina intressen.

Partiprogrammet fortsätter (ibid:39):

Genom sina verksamheter har civilsamhället en viktig uppgift att balansera marknadskrafterna. Till det civila samhället hör olika former av kooperativ, som ger människor möjlighet att förverkliga sina idéer i företag, som är gemensamt ägda och demokratiskt uppbyggda. De kooperativa företagen, som inte drivs av privata vinstintressen, utvecklar det lokala näringslivet. De bidrar också till att förnya den offentliga sektorn när brukare, personal och anhöriga tillsammans tar ansvar för offentligt finansierad verksamhet. Samhället bör stödja utvecklingen av de kooperativa verksamheterna.

Även om dessa nedslag skiljer sig åt exempelvis kring organisationernas roll och vilka former och uttryck som bör inkluderas i förståelsen av ett civilt samhälle, så kan också ett par viktiga gemensamma drag identifieras. Dessa drag är, i all sin enkelhet, också signifikativa för den större omförhandling som pågår.

Ett första sådant närmast självklart gemensamt drag i omförhandlingen handlar om att försöka vrida förståelsen av vilka organisationer och rörelser som tillhör denna sfär i samhället. Det kan röra sig om att antingen öppna upp rummet för nya typer av organisationer – som när det gäller stiftelser i Socialdemokraternas fall. Eller så handlar det om att exkludera vissa kategorier av organisationer – som fackföreningarna i den borgerliga regeringsförklaringen. En andra viktig pusselbit handlar om den ökade tydligheten när det gäller det civila samhällets roll i produktionen av välfärd (se även Amnå 2008:147). I folkrörelsekontraktet från 1900-talet lyfts framförallt organisationernas röst och inflytanderoll fram. I de nya skrivningarna framträder dock ett tydligare fokus på organisationerna som leverantörer och producenter av välfärd.

Konturerna av ett frivilliglandskap¹⁹

Folkrörelseparadigmet utmanas. Här beskrivs en av utmanarna som ett framväxande och kombinerat frivillighets- och filantropiparadigm. Detta bärs framåt av nya aktörer och ges sitt innehåll genom ett antal grundläggande begrepp som vi menar tillsammans så sakteliga börjar definiera ett nytt organisatoriskt landskap. Vi ser vidare en tydlig expansion av ett stiftelseväsende som närmast per definition inte har medlemmar och där en viktig del i många fall handlar om att dela ut avkastning på kapitalet i form av bidrag och donationer (Einarsson och Wijkström, under utgivning). I den sociala praktiken uppträder intressanta kombinationer och försök att brygga över gapet mellan dessa olika sätt att konstruera och bedriva verksamhet – folkrörelseformen och den nya frivilligheten – i andra fall uppstår konflikter när logikerna möts.

Om folkrörelsemedlemskapet var 1900-talets självklara format för att ordna relationen mellan individen och organisationen så tycks nu den nygamla konstruktionen 'den frivillige' (eller volontären) vara ett allt populärare sätt. I många organisationer har olika begrepp med det prefixliknande tillägget »frivillig« under de senaste decennierna kommit att användas, ibland parallellt med medlemsbegreppet.

Samtidigt som intresset för de frivilliga och deras engagemang tycks växa verkar det som om såväl mängden medlemmar som deras aktivitet i många föreningar tycks stagnera eller minska. När Statistiska Centralbyrån (SCB) utifrån egna undersökningar rapporterar om utvecklingen när det gäller de svenska medlemmarna och deras aktivitet sedan början av 1990-talet skriver man:

89 procent av Sveriges befolkning [...] är medlemmar i minst en förening. Andelen föreningsmedlemmar har därmed minskat med mellan 2 och 3 procentenheter sedan 1992-93. Andelen aktiva föreningsmedlemmar (andelen med förtroendeuppdrag samt övriga aktiva) har under perioden minskat med närmare 6 procentenheter till totalt 42 procent av befolkningen. SCB 2003:8)

19 Avsnittet utgår ifrån Filip Wijkströms bidrag i antologin *Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar* (Folkuniversitetet): "Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer" (Wijkström 2015).

Mindre än ett decennium senare skriver SCB: "79 procent av befolkningen [...] är medlem i en eller flera föreningar. [...] 35 procent av befolkningen som är 16 år och äldre deltar aktivt i minst en förenings verksamhet" (SCB 2011:26). Även om metoden har ändrats mellan mätningarna och myndigheten manar till försiktighet när det gäller att tolka resultaten så är detta det bästa material vi känner till när det gäller utvecklingen över tid av föreningsmedlemskap i befolkningen.

Låt oss här försöka teckna de aktuella konturerna av frivilliglandskapet i Sverige. Det språkliga tillägget "frivillig" kan visserligen spåras tillbaka till äldre rötter och konstruktioner i den svenska historien – som frivilliga brandkårer eller den frivilliga skytterörelsen – men det tycks i sin nuvarande användning i huvudsak ha importerats från engelskans *volunteer* eller *voluntary*.

Det återfinns i nya svenska ordbyggen som 'frivilligcentral' och 'frivilligligsamordnare' men har också använts på sina håll inom forskningen, till exempel i begrepp som 'frivilligorganisation', 'frivilligarbete' eller 'frivilligsektor' (SOU 1993:82; Lundström och Svedberg 1998; Boström et al 2004; Svedberg 2005). Vår bedömning är att man även för akademiskt bruk i huvudsak har hämtat sina influenser från det anglosaxiska sammanhanget – antingen genom den framväxande litteraturen på fältet eller indirekt genom organisationernas förändrade språkbruk.

Med uttrycket frivillig knyter vi an till en internationell begreppsapparat som fått allt större genomslag, bland annat inom nordisk och övrig internationell forskningsvärld.

Svedberg (2001:143)

Det nya paradigmet bärs framåt inte bara av det nya politiska språket eller av forskarvärldens terminologi, också nya organisationer ser dagens ljus. Redan i början av 1990-talet bildas en intresseorganisation för socialt inriktade frivilligorganisationer, Forum för frivilligt socialt arbete, med syfte att förbättra förutsättningarna för det frivilliga sociala arbetet och sedan tidigt 2000-tal har man en volontärbyrå i arsenalen.²⁰ Ett liknande initiativ

20 Organisationen *Forum för frivilligt socialt arbete* är nyligen omdöpt till *Forum – idéburna organisationer med social inriktning*.

tas vid samma tidpunkt i Danmark (Center for frivilligt socialt arbejde 2015) där "Socialministeriet alltsedan 1988 avsatt en särskild summa pengar för att stödja och utveckla det frivilliga sociala arbetet [...] Med dessa medel har man bland annat stött uppbyggnaden av frivilligcentraler runt om i Danmark" (Svedberg 1993b:251). Drygt tio år efter systerorganisationerna Forum för frivilligt socialt arbetet i Sverige och Center for frivilligt socialt arbejde i Danmark så instiftas 2005 också Frivillighet Norge (2015). Den svenska Volontärbyråns uppdrag handlar i huvudsak om att matcha volontärer med behövande organisationer (Harding 2012, s. 112ff). Som en historisk bakgrund till ett beslut 2006 i "Stockholms stads Socialtjänstnämnd" (Stockholms Stad 2006) om fortsatt ekonomiskt stöd till Volontärbyrån skriver man bland annat:

Beslutet blev att en volontärbyrå bör drivas av en frivilligorganisation och organiseras efter anglosaxisk förebild, det vill säga med en webbplats, marknadsföring gentemot allmänheten och på sikt en centralt belägen lokal. Vidare beslöts att Forum För Frivilligt Socialt Arbete (FFSA) skulle tillfrågas om de var intresserade av att stå som huvudman för volontärbyrån.

Vi kan på många håll notera en framväxt av frivilligcentraler även på det lokala planet med såväl ideella som offentliga huvudmän (se t ex Socialstyrelsen 2007). Även här återfinns både danska och norska förebilder och hösten 2014 hade den nationella paraplyorganisationen för de svenska frivilligcentralerna sitt första årsmöte (Riksförbundet för Sveriges Frivilligcentraler 2015). I en parallell utveckling bildas organisationen Frivilligsamordnarnas Förbund 2011 och man beskriver sig på sin hemsida som "ett yrkesförbund för dem som inom Sverige organiserar och leder frivilliga/volontärer både kommunalt och ideellt" (Frivilligsamordnarnas Förbund 2015).

Arbetsgivarorganisationen Arbetsgivaralliansen erbjuder sedan 2011 vad man definierar som en 'volontärförsäkring' som "omfattar volontärer och förtroendevalda som för en ringa eller ingen ersättning alls gör frivilliga insatser för medlemsorganisationer tillhörande Arbetsgivaralliansen" (Arbetsgivaralliansen 2015). Idén om att lyfta fram och synliggöra de frivilliga är inte heller en isolerad svensk eller nordisk företeelse, snarare tycks utvecklingen i Sverige ha dröjt något. Inom EU utlystes exempelvis

år 2011 till *European Year of Volunteering*, vilket möjligen kan förstås som en fortsättning på FNs *International Year of Volunteers* som proklamerades redan tio år tidigare.

Filantropins aktörer och arenor

På samma sätt som frivilligheten institutionaliseras börjar också svensk filantropi tydligare få sina egna aktörer och arenor och även dessa delar av det nya landskapet växelspelar i en parallell utveckling med politik och forskning. Sverige införde för några år sedan till exempel avdragsrätt för gåvor till ideella organisationer (Trägårdh och Vamstad 2009; Vamstad och von Essen 2013) – även om den rödgröna regering som tillträdde efter valet 2014 tidigt aviserade att denna ska slopas (Regeringen 2015) – och redan sedan 1980 finns *Svensk Insamlingskontroll* (tidigare *Stiftelsen för Insamlingskontroll*) på plats. Det är den organisation som bland annat ansvarar för de så kallade '90-kontona' (Svensk Insamlingskontroll 2015).

Därefter har även frivilligorganisationernas insamlingsråd, FRII, tillkommit. Det är en organisation som länge har arbetat för att införa avdragsrätt för gåvor och rent allmänt vill man ”verka för ett gynnsamt klimat i vårt land för frivilligarbete och för insamling bland allmänheten” (FRII 2015). Organisationens eget uppdrag är att verka ”för att öka förtroendet för insamlingsbranschen [...] samt att främja och marknadsföra branschen mot givare, myndigheter och organisationer” (FRII 2015).

Den ideella föreningen Charity Rating som bildades år 2005 beskriver sig istället som en ”givarnas intresseorganisation”, med visionen att ”maximera effekten av varje givares ideella engagemang” (Charity Rating 2015).

Stiftelser i olika former är viktiga aktörer utifrån ett filantropiperspektiv och sedan 1989 märks också *Föreningen Stiftelser i Samverkan* som på sin hemsida beskrivs som ”en samlande kraft för det svenska stiftelseväsendet”. Efter att ha verkat mer i det tysta är organisationen nu inne i en ny fas med ambitionen att bli den samlande kraften och mötesplatsen för svenska stiftelser. Föreningen skriver på hemsidan: ”Det är också angeläget att stiftelsernas oegennyttiga arbete för det allmännas bästa lyfts fram, inte minst om vi vill öka antalet stiftelser i landet” (Stiftelser i Samverkan 2015).

En av de allra senaste aktörerna på kartan är *Entreprenörskapsforum* som under 2011 inrättade ett *Filantropiskt Forum* med motiveringen:

I en global ekonomi präglad av ökad rörlighet av individer, investeringar och finansiellt kapital kan filantropins roll förväntas bli allt viktigare. Donationer skapar mångfald och innovativa lösningar på ett sätt som offentligt administrerade medel sällan mäktar med.

(Filantropiskt Forum 2012, se även Braunerhjelm 2012)

Våren 2015 verkar det som om det kommer att genomföras två stora symposier i Stockholm med filantropi som huvudtema. Det är *Swedish Philanthropy Summit*, arrangerat av just *Filantropiskt Forum* vid *Entreprenörskapsforum* (Entreprenörskapsforum 2015), samt *Stockholm Philanthropy Symposium* (2015) som redan under 2014 drog hundratals deltagare till sitt event på Moderna Museet. Arrangörerna för *Swedish Philanthropy Summit* skriver:

Intresset för filantropi har under de senaste åren ökat i det svenska samhället. Bland annat har ökad förmögenhetsbildning, globalisering och framgångsrika filantropiska förebilder bidragit till utvecklingen. På *Swedish Philanthropy Summit* den 27 april kommer filantropi diskuteras som en viktig faktor för entreprenörskap, kulturell mångfald och samhällelig förändring i en marknadsekonomi med stor offentlig sektor.

(Entreprenörskapsforum 2015)

Nytt språk – nya medborgare?

Under den framgångsrika samverkan mellan folkrörelserna och den framväxande välfärdsstatens institutioner lyckades den nya 'folkrörelskan' tränga ut andra civilsamhällesdialekter i marginalen. Det var ett nytt organisationsspråk som utvecklades under 1900-talet för att rama in och organisera det nya öppna föreningslivet och dess verksamheter i en nära samverkan med statsmakterna. Det nya språket fick starkt fäste såväl inom de nya organisationerna som i det offentliga samtalet och med stor sannolikhet kom det även att påverka sättet att prata – och agera – i de andra typer av idéburna organisationer som fanns kvar från tidigare epoker.

Parallellt med – gissningsvis också som ett kombinerat resultat av och en drivkraft för – institutionaliseringen av frivillighet och filantropi breder nu på många håll ett nytt språk ut sig. I sökandet efter andra lösningar för att konceptuellt klä idéburna verksamheter och människors engagemang noterar vi en pågående expansion av det begreppsliga ramverket där man istället bland annat lutar sig mot vad som har etiketterats som en 'filantropiska' (*charity speak*). I sin grundkonstruktion och användning tycks detta språk på många sätt ansätta och interagera med det tidigare rörelsepratet. Det är en delvis ny begreppsapparat och terminologi som behövs för att beskriva och hantera de nya (eller nygamla) fenomen som kommer med såväl den framväxande frivilligheten som med filantropin (Wijkström 2011; 2012c).

'Hälften välgörenhet, hälften företag'

Det pågår samtidigt ett betydande inlån till det civila samhället av ett tänkande och modeller som primärt har utvecklats för och inom vinstdrivande företag. I *Den framgångsrika ekonomiskan* argumenterar man för att näringslivets språk och tänkande bör betraktas som ett eget språk – 'ekonomiskan'. Den som behärskar detta språk är ofta den som också får sista ordet i spelet om legitimiteten (Rombach 2005). Organisationer som kan anpassa sig till den ekonomiska jargongen – 'varumärke', 'kvalitet i leveransen', 'kunderbjudande', 'marknadsandelar', 'företagande', 'affärsmannaskap' – upplevs också som framåt, relevanta och moderna. Näringslivets språk och företagens praktik fungerar alltså som ideal också för många idéburna organisationer.

Det finns redan mycket skrivet om denna utveckling – när 'ekonomiskan' (*business talk*) används för att bedriva och beskriva idéburen verksamhet. Förändringarna får inte sällan stöd i den offentliga sektorns alltmer utbredda praxis av att inrätta upphandlingar och upprätta kontrakt för att organisera relationen också till det civila samhällets aktörer. Många idéburna organisationer bedriver vård, skola och omsorg med offentlig finansiering, och påverkas därmed direkt av de nya tankarna i dessa och andra *New Public Management*-initiativ. Utvecklingen tycks pågå inom praktiskt taget alla delar av det svenska civilsamhället (se t ex Johansson

2005; Gustafson 2008; Linde 2010; von Essen och Åberg 2009; Norberg och Redelius 2012; Hvenmark 2013).

Det växer – i snittet mellan och i kombinationen av dessa två språk – fram ett nytt konceptuellt rum med inslag av båda språken. I en intressant sammanflätning av dessa båda strömningar ser nya organisatoriska lösningar dagens ljus, som 'sociala entreprenörer', 'sociala företag' eller 'sociala innovationer' (se t ex Gawell 2014; Eriksson et al 2014). Denna utveckling har tidigare schematiskt sammanfattats och beskrivits som en rörelse från 'hälften rörelse, hälften stat' till 'hälften välgörenhet, hälften företag' (Wijkström 2011; 2012c). Detta nya konceptuella rum skapar också utrymme för nya praktiker i idéburna organisationer och nya sätt för människor att organisera sig i det civila samhället. Det är en praktik som åtminstone delvis bygger på andra principer och värderingar än de som ligger till grund för de sociala rörelsernas praktik. Det skiljer sig även från det myndighetsspråk som utvecklades i välfärdsstaten och som tillsammans med de sociala rörelsernas språkbruk under 1900-talet kom att bli folkrörelsernas organisationskreolska (Wijkström och Sjöstrand 2012).

I det nya klimatet utmanas 1900-talets folkrörelseidé, såväl praktiskt som tankemässigt. I processen utsätts också den grundläggande idén om folkrörelsemedlemmen för tuff konkurrens. Ett par av de mest framgångsrika konkurrenterna är de civilsamhällesmedborgartyper som diskuteras i detta kapitel: 'den frivillige' respektive 'filantropen'. Dessa tycks idag erbjuda attraktiva alternativ för att kanalisera människors ideella och oavlönade engagemang, men också för att organisera och bedriva idéburen verksamhet. Intressanta frågor är i vilka organisatoriska former dessa kommer att vara verksamma och vad som kommer att hända med det tidigare starka bandet mellan civilsamhället (genom folkrörelsernas medlemskap) och det svenska medborgarskapet.

Att fostra och bilda de 'frivilliga' medborgarna²¹

I huvudsak utspelar sig de processer som vi behandlar i detta kapitel i det civila samhället och dess organisationer, men vi menar att de har en påverkan som sträcker sig utanför enskilda organisationer. Vi driver tesen att det nya samhällskontraktet – och de organisatoriska lösningar som växer fram i det civila samhället som en följd av detta – också kan leda fram till en omförhandling av vägen till medborgarskapet. En intressant observation är att det frivilliga arbetet nu successivt tycks fogas till medborgarskapet, till exempel genom vad som har kommit att beskrivas som ett *kumulativt medborgarskap*:

Som vi tidigare har konstaterat är ideellt arbete och informella insatser ofta inte ett alternativ till förvärvsarbete eller andra sociala åtaganden. En stor del av de aktiva utför snarare både förvärvsarbete och ideellt arbete och/eller informella insatser. Detta mönster återfinner vi också i framför allt våra nordiska grannländer. Vi har tidigare i texten talat om detta som det sociala *medborgarskapets kumulativitet*. (Svedberg et al 2010:60)

En liknande utveckling spåras av sociologen Elisabeth Clemens (2010) i en historisk betraktelse över situationen och utvecklingen i USA. Hon pekar på hur det amerikanska medborgarskapet åtminstone sedan tidigt 1900-tal har konstruerats – socialt, symboliskt, moraliskt – genom att det har vävts samman med ett givande som framförallt tycks ha kanaliserats genom den framväxande *nonprofit*-sektorn och dess mångfald av organisationer, exempelvis Röda korset. Man erövrar de medborgerliga sporrarna genom att bidra med sin tid eller skänka pengar.

Folkfrörelsemedlemskapet har troligen haft större betydelse för hur det svenska medborgarskapet har utvecklats än vad många av oss i förstone tänker. I det förra kontraktet var en viktig princip att de många och stora massorganisationerna inom folkbildning, fackföreningsrörelse, idrott, kyrka eller handikappområdet med flera fält, skulle fungera som en kanal

21 Detta avsnitt utgår ifrån ett kapitel av Filip Wijkström i antologin *Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar*: "Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer" (Wijkström 2015).

till makten i samhället; både för medborgarnas intressen eller värderingar och för medborgarna själva. Med folkrörelserna kom en form av öppna medlemskap som skulle åstadkomma detta och därmed också blev en viktig byggsten i medborgarskapet (Amnå 2008).

Anledningen till medlemskapets starka ställning kan hänföras till argument som att vi som medborgare, via denna länk till en förening, formellt ges möjligheten att artikulera vår ”röst” och påverka inte bara den organisation och rörelse vi tillhör utan därigenom också det omgivande samhället.

(Einarsson och Hvenmark 2012:77)

Apostolis Papakostas (2012) menar, som en av flera röster i detta samtal, att den tidigare tydliga och starka kopplingen mellan fotfolket i de stora massorganisationerna – de klassiska medlemmarna – och ledarskiktet i organisationerna har tunnats ur. Han driver bland annat argumentet att medlemmarna i det nya organisationslivet därmed har reducerats till en form av prenumeranter på – eller möjligen konsumenter av – politik. Inte nog med det. Folkrörelserna skulle i förra versionen av kontraktet fostra, bilda och träna alla de nya medborgarna – arbetarna, kvinnorna, ungdomarna, de handikappade, de kristna, de nyktra, invandrarna – in i ett aktivt och fullvärdigt medborgarskap. Det skulle ske i vad som ofta har beskrivits som en ’demokratiskola’. Med denna bild på näthinnan och tydlig referens till en klassisk folkrörelseforskare som Sven Lundkvist, skriver Erik Amnå (2008:46):

Det svenska föreningslivet åtnjuter en stor legitimitet som demokratiskola. Historiskt betraktas rentav folkrörelserna – arbetarrörelsen, fackföreningsrörelsen, frikyrkorörelsen, kvinnorörelsen och nykterhetsrörelsen – som den svenska folkstyrelsens förelöpare.

I många folkrörelser tycks man vara i färd med att ompröva eller åtminstone komplettera det tidigare medlemskapet genom andra sätt att organisera och gestalta relationen mellan människa och organisation (Einarsson och Hvenmark 2012). Medlemmarna samsas nu allt oftare (även i etablerade folkrörelser) med frivilliga som oavlönat bidrar med sin tid och en växande skara stora och små givare som skjuter till av sina pengar. Framväxten av ett

nytt landskap för frivillighet och filantropi i samhället ligger väl i linje med detta och kan till och med ses som dess förutsättning.

Man behöver inte bli nostalgisk. Vare sig ett tydligare marknadstänkande eller större inslag av frivillighet och filantropi innebär per automatik att de uppdrag och syften som de idéburna organisationerna är satta att bevaka eller arbeta för får sämre förutsättningar. Organisationerna kan med dessa nya tankeverktyg mycket väl få lika goda eller till och med bättre förutsättningar och möjligheter att rädda världen, driva politik, organisera fritiden, minska lidande eller bara rent allmänt förbättra samhället.

Den nya praktiken och de nya principerna kan dock komma att kräva andra former för governance och kontroll – såväl intern som extern – av organisationerna och verksamheterna än de som så att säga kom på köpet med folkrörelsemodellen. Det är sannolikt att man kommer att märka av förändringar också när det gäller folkrörelsernas andra funktion, det vill säga den del av kontraktet som handlade om folkrörelserna som en del av folkets medverkan i styrningen och kontrollen av landet (se även Wijkström och Reuter 2015).

Det innebär att när vi nu omförhandlar folkrörelsens – och därmed medlemskapets – position i det svenska samhällskontraktet, så kommer detta med stor sannolikhet också att få konsekvenser även för hur medborgarskapet och dess dimensioner kommer att gestalta sig i det nya samhällskontraktet.

(Wijkström 2012b:12)

Avslutning: civilsamhällets nya bemanning

Vi har i kapitlet identifierat en utveckling som påverkar det svenska civilsamhället. Framförallt har vi valt att uppmärksamma det stadigt tilltagande intresset och utrymmet för en ny generation av frivilliga och filantroper. Vi har pekat på vikten av att bättre förstå aktörerna i det landskap för frivillighet och filantropi som växer fram. Dessa tycks fungera som ett slags bryggor eller mötesplatser mellan organisationernas vardagspraktik och det konceptuella rum där ett nytt civilsamhällesspråk tar form.

Utan att här gå djupare i ämnet, och utan att egentligen dra några mer långtgående paralleller till det svenska fallet, noterar vi att en historiker som

Peter Dobkin Hall – i en bok från 1992 med titeln *Inventing the Nonprofit Sector* – pekar på att själva idén om en *nonprofit*-sektor är en tankemässig konstruktion som tar form och plats i det amerikanska samhället först efter andra världskriget. Han redogör i boken för den långa, vingliga och delvis konfliktfyllda process av olika initiativ, förhandlingar, aktörer och överläggningar som föregick detta konceptuella bygge. Frågorna om sektorns oberoende (*independent*) status respektive dess särart (*distinctiveness*) pekas ut som två av de viktigaste riktningssgivarna men också vattendelarna (Hall 1992).

Vi skulle förstås, som en inledning på vår avslutning, kunna resa ett par varningens fingrar och peka såväl på risken att medlemmarna i den pågående processen blir alltmer passiva och förlorar inflytandet i folkrörelserna, som på faran att medborgarskapet som institution urholkas. Medborgarna skolas inte i det demokratiska handlaget och klassresan till makten erbjuds inte längre. Organisationerna tas över av de professionella krafterna och medlemmarna tar eller får rollen som standby- eller jourmedborgare, som i det lösningsförslag Erik Amnå (2008) har lanserat. Vi skulle också, tillsammans med Lars Svedberg (2013), kunna ställa kritiska frågor om vad som händer med de medborgare och andra som kommer att 'behövas' för att en ny och energisk generation av frivilliga och filantroper rättfärdigt ska kunna utöva sin frivillighet och filantropi. Kommer de att sköljas över av vågor av paternalism och för evigt vara dömda till mottagare av godhet och välgörenhet? Detta är alla legitima farhågor. Som avslutning väljer vi dock istället att placera in de frivilliga som Svedberg har ägnat sin forskargärning åt att kartlägga i den större ombemanningen av det civila samhället och dess organisationer som tycks pågå.

När detta skrivs har Christina Garsten, Bo Rothstein och Stefan Svallfors (2015) precis publicerat sin bok om 'de policyprofessionella'. De menar att de kan identifiera en ny social kategori som i huvudsak har vuxit fram sedan 1970-talet och som utmärks av att den utgörs av ett slags, för de flesta, osynliga och ofta politiska experter. Som en konsekvens av avkorporativiseringen i det svenska samhällskontraktet och utan att vara förtroendevalda spelar denna kategori ändå stor roll för politikens utformning. De utgör en viktig länk mellan å ena sidan de folkvalda som leder stat, kommun och offentlig sektor och å andra sidan olika intressen i samhället. Många av de

nya människorna i den framväxande 'påverkansindustrin' (Möller 2015) är utbildade som statsvetare eller ekonomer och återfinns som sakkunniga och specialister i regeringskansliet och de politiska partierna. Andra jobbar som projektledare eller utredare i fackförbund och på tankesmedjor eller så hyrs de in från en vildvuxen flora av stora och små PR-byråer för kampanjer och punktinsatser. De återfinns också i rollen som utredare eller lobbyister i paraply- och intresseorganisationer där olika former av media är en central del av deras vardag (se även Naurin 2000; 2001).

Civilsamhället och kunskapsarbetaren

Vi lutar oss i denna avslutning än en gång mot Peter Dobkin Halls analys av den amerikanska samhällsutvecklingen, nu i dialog med managementgurun Peter Drucker kring det hopp denne i sin analys av det framväxande kunskapssamhället har satt till *nonprofit*-sektorn och den nya klassen av 'kunskapsarbetare' (*knowledge workers*). Drucker skissar i sin bok från 1989, *The New Realities*, upp bilden att (de amerikanska) nonprofit-organisationerna "are rapidly becoming creators of new bonds of community and a bridge across the widening gap between knowledge workers and the 'other half'" (Drucker 1989:205, citerad i Hall 1992:9). Hall konstaterar dock själv att "[...] the involvement of the "knowledge workers" in the third sector does not, in and of itself, address the sector's capacity to take up its professed concern for the voiceless and powerless" (Hall 1992:10).

Garsten et al (2015) intresserar sig i första hand för de policyprofessionella som befinner sig allra närmast politiken och i närliggande traditionella intresseorganisationer. Om vi väljer att bredda perspektivet och istället – i likhet med Hall och Drucker ovan – skiftar fokus och intresse till det civila samhällets organisationsliv och samtidigt använder idén om 'kunskapsarbetaren', får vi ytterligare pusselbitar för vår analys. Till exempel professionaliseras också idrotten och många klubbar köper inte bara spelare utan väljer numera också att anställa klubbdirektörer för att leda verksamheten. Större insamlingsorganisationer har certifierade fundraisers för att samla in de pengar som behövs för verksamheten. Alltmer av såväl biståndsorganisationernas som folkbildningens egna arbete när det gäller ekonomi, redovisning, kommunikation och organisationsutveckling läggs ut på revisionsbyråer eller hanteras

med hjälp av externa konsulter. Listan kan göras längre, både när det gäller typer av organisationer och verksamhetsfält. Det handlar enkelt uttryckt om att tidigare roller, funktioner och uppgifter successivt flyttas över från de ideellt engagerade lekmännen och medlemmarna i folkrörelserna till anställd eller inhyrd – professionell och avlönad – personal. Detta är inte någonting nytt utan en utveckling som har noterats gång på gång alltsedan den tyske sociologen Robert Michels första gången formulerade den numera klassiska oligarkins järnlag efter sina studier av politiska partier (Michels 1915/2001).

Förut, i det förra samhällskontraktet, skulle folkrörelsemedlemmen idealtypiskt vara allround i den egna organisationen (istället för standby). Hon eller han skulle själv koka kaffe och leda styrelsemöten, dela ut flygblad och vara lekmannarevisor, baka bullar och sköta ekonomin, sälja kalendrar och organisera läger, sjunga i kör och träna fotbollsknattar. Helst tillsammans med andra och gärna så bra som möjligt, men det viktigaste var att det var de egna medlemmarna som gjorde det och utan att de fick någon ersättning för arbetet.

De nya professionella kunskapsarbetarna tycks inte vara särskilt bundna vare sig till olika verksamhetsfält eller begränsade av institutionella gränser mellan samhällssfärerna. Och detta gäller oberoende av om de är anställda eller inhyrda för att utföra organisationens management, service- eller röstarbete. Många av kunskapsarbetarna tycks i sin vardagsgärning i det civila samhället – rent faktiskt såväl som analytiskt – röra sig relativt bekymmerslöst mellan offentlig sektors förvaltning, näringslivets företagande, det sociala livets privata rum och civilsamhällets idéburna sammanhang. Det bidrar till den amfibiekänsla och hybridkaraktär som kännetecknar utvecklingen på många håll inom det civila samhället idag.

Sammantaget innebär inflödet av professionella kunskapsarbetare i det civila samhället och dess organisationer – oavsett om det handlar om professionella lobbyister (*voice*), sociala entreprenörer (*service*), klubbdirektörer (*management*) eller någon annan kategori – att medlemmens monopol är brutet även på dessa områden. Tillsammans med utmaningen från det växande intresset för frivilliga och filantroper – som har avhandlats i detta kapitel – utsätts därmed det klassiska medlemskapet för konkurrens över i

princip hela linjen. Ett av de få ansvarsområden ur den portfölj eller bukett av dimensioner av medlemskapet som har identifierats i tidigare forskning (Einarsson 2012) som tycks vara kvar att utöva för medlemmen, och som ännu inte enkelt har kunnat lösas på annat sätt, är rollen som huvudman eller ägare. Den klassiska medlemmen förväntas – utöver sitt övriga engagemang – ta ett aktivt ansvar även för organisationens *governance*. Det kan i praktiken handla om att ställa upp som förtroendevald för olika funktioner, till exempel i styrelser men också i valberedningar och som lekmannarevisor. Men medlemmarna förväntas även – i folkrörelsetraditionen – komma till årsmöten och på andra sätt ta aktiv del i den interna demokratiska apparaten. Hur denna huvudmannafunktion utvecklas i det nya civila samhället som en följd av de förändringar som organisationslivet står inför är en fråga för framtiden.

Referenser

- Amnå, E. (2005). Scenöppning, scenvridning, scenförändring. En introduktion. I Amnå, E. (red.) *Civilsamhället. Några forskningsfrågor*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond och Gidlunds förlag.
- Amnå, E. (2008). *Jourhavande medborgare*. Lund: Studentlitteratur.
- Benedict XVI (2009). *Encyclical letter Caritas in Veritate of the Supreme Pontiff Benedict xvi*. Vatikanen: Katolska Kyrkan.
- Bergmark, Å. (1994). *Från bidrag till ersättning? Om kommunernas stöd till de frivilliga organisationerna inom den sociala sektorn*. Sköndal: Sköndalsinstitutet.
- Billis, D. (red.) (2010). *Hybrid Organizations and the Third Sector*. New York: Palgrave Macmillan.
- Boström, M., Forssell, A., Jacobsson, K. och Tamm Hallström, K. (2004). *Den organiserade frivilligheten*. Stockholm: Liber.
- Branden, T. (2009). Hybridity/Hybridization. I *International Encyclopedia of Civil Society*, volym 2, d–o, 839–842.
- Braunerhjelm, P. (2012). Förord till skriften *Filantropi genom stiftelser*, Sjögren, H., *Filantropiskt forum rapport #1*. Stockholm: Entreprenörskapsforum.
- Ciesielska, M. (2010). *Hybrid Organisations. A study of the Open Sourcebusiness setting*, *PhD Series 32.2010*. Köpenhamn: Copenhagen Business School.

- Clemens, E. (2010). In the Shadow of the New Deal: Reconfiguring the Roles of Government and Charity. I Clemens, E. och Guthrie, D. (red.) *Politics and Partnership. The role of voluntary associations in America's political past and present*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Drucker, P. (1989). *The New Realities: In Government and Politics/in Economics and Business/in Society and World View*. New York: Harper & Row.
- Einarsson, S. och Wijkström, F. (under utgivning). *Det nya stiftelseväsendet: 2002-2012*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Einarsson, T. (2012). *Membership and organizational governance*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm.
- Einarsson, T. och Hvenmark, J. (2012). Efter medlemskapet? I Wijkström, F. (red.) *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Elvander, N. (1966). *Intresseorganisationerna i dagens Sverige*. Lund: Gleerup.
- Eriksson, M., Einarsson, T. and Wijkström, F. (2014). *Report on the European social innovation policy framework in light of third sector and civil society actors* (ITSSOIN). Brussels: European Commission, DG Research.
- Friedland R., och Alford R. R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions. I Powell W.W., DiMaggio P. J., (red.), *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gawell, M. (2014). Social entrepreneurship and the negotiation of emerging social enterprise markets: Re-considerations in Swedish policy and practice. I *International Journal of Public Sector Management*, Vol. 27 nr 3:251-266.
- Garsten, C., Rothstein, B. och Svallfors, S. (2015). *Makt utan mandat. De policy-professionella i svensk politik*. Stockholm: Dialogos förlag.
- Gustafson, A. (2008). *Redovisning och kontroll av ideell verksamhet. En alltmer reglerad och standardiserad praktik*. Stockholm: Sober Förlag/European Civil Society Press.
- Hall, P. D. (1992). *Inventing the Nonprofit Sector and other Essays on Philanthropy, Voluntarism, and Nonprofit Organizations*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Harding, T. (2012). *Framtidens civilsamhälle. Underlagsrapport 3 till Framtidskommissionen, Statsrådsberedningen*. Stockholm: Regeringen.
- Heckscher, G. (1951/2010). *Staten och organisationerna*, 3:e uppl. Stockholm: Sober Förlag/European Civil Society Press.
- Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering Membership. A Study of Individual Members' Formal Affiliation with Democratically Governed Federations*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm.

- Hvenmark, J. (2013). Business as usual? On managerialization and the adoption of the Balanced Scorecard in a democratically governed civil society organization. I *Administrative Theory & Praxis*. Vol. 35(2).
- Hvenmark, J. och Wijkström, F. (2004). *The Popular Movement Marinade. The dominant civil society framework in Sweden*. ISTR's 6th International Conference in Toronto, Canada, July 11–14.
- Jansson, T. (1985). *Adertonhundratalets associationer: Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Jeppsson Grassman, E., och Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet. I E. Amnå (red) *Civilsamhället*, SOU 1999:84. Stockholm: Regeringskansliet.
- Jeppsson Grassman, E., och Svedberg, L. (2007). Civic participation in a Scandinavian welfare state: Patterns in contemporary Sweden. I Trägårdh, L. (red), *State and civil society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Johansson, H. (1980). *Folkrörelserna i Sverige*. Stockholm: Sober Förlag AB.
- Johansson, H. och Johansson, M. (2012). From a liberal to a Social Democratic welfare state: the policy transfer of the UK Compact? I *Nonprofit Policy Forum*. Vol. 3, Issue 2, Article 6.
- Johansson, S. (2005). *Ideella mål med offentliga medel: förändrade förutsättningar för ideell välfärd*. Stockholm: Sober Förlag/European Civil Society Press.
- Karré, P. (2011). *Heads and Tails: Both Sides of the Coin. An Analysis of Hybrid Organizations in the Dutch Waste Management Sector*. Haag: Eleven International Publishing.
- Linde, S. (2010). *Församlingen i granskningssamhället*. Lund: Lund University.
- Lundberg, E. (2014). *A Pluralist State? Civil Society Organizations' Access to the Swedish Policy Process 1964–2009*. Örebro: Örebro universitet.
- Lundström, T. och Svedberg, L. (1998). Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning. I *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 2–3:106–124.
- Lundström, F. och Wijkström, F. (1995). *Från röst till service? Den svenska ideella sektorn i förändring*. Sköndalsinstitutets skriftserie Nr 4, Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Lundström, T. och Wijkström, F. (1997). *The nonprofit sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Lundström, T. och Wijkström, F. (2012). Från röst till service: vad hände sedan? I Wijkström, F. (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.

- Micheletti, M. (1994). *Det civila samhället och staten: medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Michels, R. (1915/2001). *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Society*. Kitchener (Canada): Batoche Books.
- Möller, T. (2015). Sveriges dolda makthavare, på SvD Kultur, 22 april 2015.
- Naurin, D. (2000). Det nya styrelseskicket. En studie av "medialobbying" i det post-korporativa Sverige I *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årgång 103, nr 1:1-17.
- Naurin, D. (2001). *Lobbyism, korporatism eller den stängda dörrens politik? Institutionella reformer för och mot organiserade intressen*. Stockholm: SNS Förlag.
- Olsson, L.-E., Svedberg, L. och Jeppsson Grassman, E. (2005). *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället – några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Olsson, O. (2013). Det nya samhällskontraktet. I *Ekonomisk Debatt*, årgång 41, nr 4:43–53.
- Micheletti, M. (1995). *Civil Society and State Relations in Sweden*. Farnham: Ashgate.
- Norberg, J. och Redelius, K. (2012). Idrotten och kommersen. I Wijkström, F. (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Papakostas, A. (2012). De medlemslösa organisationernas tidevarv. I Wijkström, F. (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Regeringen (2006). *Regeringsförklaringen uppläst av statsminister Reinfeldt inför riksdagen*, www.regeringen.se/content/1/c6/07/02/32/bcc6951a.pdf
- Regeringen (2009). *En politik för det civila samhället*, 2009/ 2010:55, proposition överlämnad till riksdagen, Stockholm 26 november 2009.
- Regeringen (2015). *Slopad skattereduktion för gåvor*, Finansdepartementet, februari 2015. Stockholm: Regeringskansliet.
- Reuter, M. (2012). Överenskommelsen som spegel och arena. I Wijkström, F. (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Rombach, B. (2005). Tvåspråkighet i organisationer. I Rombach, B. (red) *Den framgångsrika Ekonomiskan*. Stockholm: Santérus förlag.
- Rothstein, B. (1992). *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm: Norstedts förlag.
- SCB (2003). *Politiska resurser och aktiviteter 1992–2001*, Levnadsförhållanden Rapport 102. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (2011). *Medborgerliga aktiviteter 2008–2009*, Levnadsförhållanden Rapport 120. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.

- Socialdemokraterna (2013). *Ett program för förändring, principprogram för Socialdemokratiska Arbetarepartiet*. Stockholm: Socialdemokraterna.
- Socialstyrelsen (2007). *Frivilligcentraler i Sverige – en kartläggning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU (1993). *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt, Statens offentliga utredningar (SOU) 1993:82*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Stockholms Stad (2006). *Volontärbyrån. Ansökan om fortsatta ekonomiskt stöd. Förslag till beslut, tjänsteutlåtande till Socialtjänstnämnden*. Stockholm: Stockholms Stad.
- Svedberg, L. (1993a). Socialt inriktade frivilligorganisationer – några grundläggande karaktärstika. I SOU 1993:82, *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Svedberg, L. (1993b). Utblick mot Danmark. I SOU 1993:82, *Frivilligt socialt arbete: Kartläggning och kunskapsöversikt*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Svedberg, L. (2001). Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd? I Sebehehy, M. (red) *Välfärdstjänster i omvandling. Antologi från Kommittén Välfärdsboksutslut*, SOU 2001:52. Stockholm: Regeringen.
- Svedberg, L. (2005). Det civila samhället och välfärden – ideologiska önskedrömmar och sociala realiteter. I Amnå, E. (red) *Civilsamhället. Några forskningsfrågor*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond/Gidlunds förlag.
- Svedberg, L. (2013). Vägörenhet, paternalism och jämlikhet. I Silfverberg, G. (red) *Acceptabel ojämlikhet?* Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Svedberg, L., von Essen, J. och Jegermalm, M. (2010). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin. Insatser i och utanför föreningslivet*, Rapport till Regeringskansliet 2010. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Thomasson, A. (2009). *Navigating in the landscape of ambiguity. A stakeholder approach to the governance and management of hybrid organisations*. Lund: School of Economics and Management, Lunds universitet.
- Thornton P. H. och Ocasio W. (2008). Institutional Logics. I Greenwood, R., Oliver, C., Suddaby, R. och SahlinAndersson, K. (red) *Handbook of Organizational Institutionalism*. New York: Sage.
- Thornton, P. H., Ocasio, W. och Lounsbury, M. (2012). *The Institutional Logics Perspective. A new approach to culture, structure and process*. Oxford: Oxford University Press.
- Trägårdh, L. (red.) (2007). *The State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn.
- Trägårdh, L. (2011). *Det borgerliga samhället: i tur och retur?* Stockholm: Timbro.
- Trägårdh, L. och Vamstad, J. (2009). *Att ge eller beskattas. Avdragsrätt för gåvor till ideell verksamhet i Sverige eller andra länder*. Stockholm: Sektor3.

- Vamstad, J. och von Essen, J. (2013). Charitable Giving in a Universal Welfare State — Charity and Social Rights in Sweden. I *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol 42, pp. 285–301.
- von Essen, J. och Åberg, P. (2009). *Folkrörelseanknytningar och marknadsrelationer. Studieförbunden och deras grundarorganisationer, medlemsorganisationer och samverkansorganisationer*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Wijkström, F. (2000). Changing Focus or Changing Role? The Swedish Nonprofit Sector in the 1990s. I *German Policy Studies/Politikfeldanalyse*, 1(2), 161-188.
- Wijkström, F. (2012a). (red). *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F. (2012b). Mellan omvandling och omförhandling. I Wijkström, F. (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F. (2012c). Hybrider i civilsamhället. När ekonomiskan och filantropiskan kom till byn. I Wijkström, F. (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F. (2011). 'Charity Speak' and 'Business Talk'. The OnGoing (Re) hybridization of Civil Society. I Wijkström och Zimmer (red) *Nordic Civil Society at a CrossRoads*. Baden Baden: Nomos.
- Wijkström, F. (2015). Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer. Nya civilsamhällsmedborgare i ett omförhandlat samhällskontrakt. I Edlarsson Hjort, S. (red) *Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar*. Stockholm: Folkuniversitetet.
- Wijkström, F., Einarsson, S. och Larsson, O. (2004). *Staten och det civila samhället. Idétraditioner och tankemodeller i den statliga bidragsgivningen till ideella organisationer*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Wijkström, F. och Einarsson, T. (2006). *Från nationalstat till näringsliv? Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm.
- Wijkström, F. och Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober förlag/European Civil Society Press.
- Wijkström, F. och Reuter, M. (2015). Two Sides of the Governance Coin: The Missing Civil Society Link. I Laville, J.-L., Young, D. and Eynaud, P. (red), *Civil Society, The Third Sector and Social Enterprise*. London: Routledge.
- Wijkström, F. och Sjöstrand, E. (2012). Coach eller team? Om särart och mervärde i idrottens ledarskap. I Hvenmark, J. (red) *Är idrotten nyttig? En antologi om idrott och samhällsnytta*. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Wisselgren, P. (2000). *Samhällets kartläggare*. Stockholm/Stehag: Symposium.

- Öberg, P. O. (1994). *Särintresse och allmänintresse: Korporatismens ansikten*. Uppsala: Almqvist och Wiksell.
- Öberg, P. O. och Svensson, T. (2012). Civil Society and Deliberative Democracy: Have Voluntary Organisations Faded from National Public Politics? I *Scandinavian Political Studies*, Vol 35:3, pp. 246–271.

Elektroniska källor

- Arbetsgivaralliansen (2015) Volontärförsäkring, nedladdad från hemsida 201503-03, [www.arbetsgivaralliansen.se/Documents/ Publik/pdf/Försäkring/FörsäkringsinformationVolontäraaju ni2014.pdf](http://www.arbetsgivaralliansen.se/Documents/Publik/pdf/Försäkring/FörsäkringsinformationVolontäraaju%202014.pdf)
- Center for frivilligt socialt arbejde (2015) Om Center for frivilligt socialt arbejde, hemsida besökt 28 april 2015, <http://www.frivillighed.dk/Webnodes/da/Web/Public/Om+os>
- Charity Rating (2015) »Om Charity Rating«, hemsida besökt 17 mars 2015, <http://charityrating.org/omcharityrating/>
- Entreprenörskapsforum (2015) »Swedish Philantropy Summit«, hemsida besökt 28 februari 2015, <http://entreprenorskapsforum.se/aktiviteter/swedish-philantropysummitentrepreneurshipandinnovations/>
- Filantropiskt Forum (2012) »Filantropiskt Forum«, hemsida besökt 5 juli 2012, <http://entreprenorskapsforum.se/natverk/filantropisktforum>
- FRII (2015) »Vårt uppdrag«, hemsida besökt 28 februari 2015, www.frii.se/omfrii/vartuppdrag/
- Frivillighet Norge (2015) Om oss – Frivillighet Norge, hemsida besökt 27 april 2015, http://www.frivillighetnorge.no/no/om_oss/
- Frivilligsamordnarnas Förbund (2015) »Förbundet«, hemsida besökt 28 februari 2015, [www.frivilligsamordnarna.se/page. php?id=1](http://www.frivilligsamordnarna.se/page.php?id=1)
- Riksdagen (2010) Betänkande 2009/10:KrU7 En politik för det civila samhället. Sammanfattning av beslut, [www.riksdagen.se/ sv/DokumentLagar/Utskottensdokument/Betankanden/Arenden/200910/KrU7/](http://www.riksdagen.se/sv/DokumentLagar/Utskottensdokument/Betankanden/Arenden/200910/KrU7/)
- Riksförbundet för Sveriges Frivilligcentraler (2015) »Start«, hemsida besökt 28 februari 2015, frivilligcentralerna.nu
- Stiftelser i samverkan (2015) »Om föreningen«, hemsida besökt 28 februari 2015, [www.stiftelserisamverkan.se/omoss.4.11e32149 1179eaa6008800014868.html](http://www.stiftelserisamverkan.se/omoss.4.11e32149%201179eaa6008800014868.html)
- Stockholm Philanthopy Symposium (2015) »2014 Program«, hemsida besökt 28 februari 2015, <http://filantropi.eu>
- Svensk Insamlingskontroll (2015) »Om oss«, hemsida besökt 17 mars 2015, www.insamlingskontroll.se/sidor/omoss

